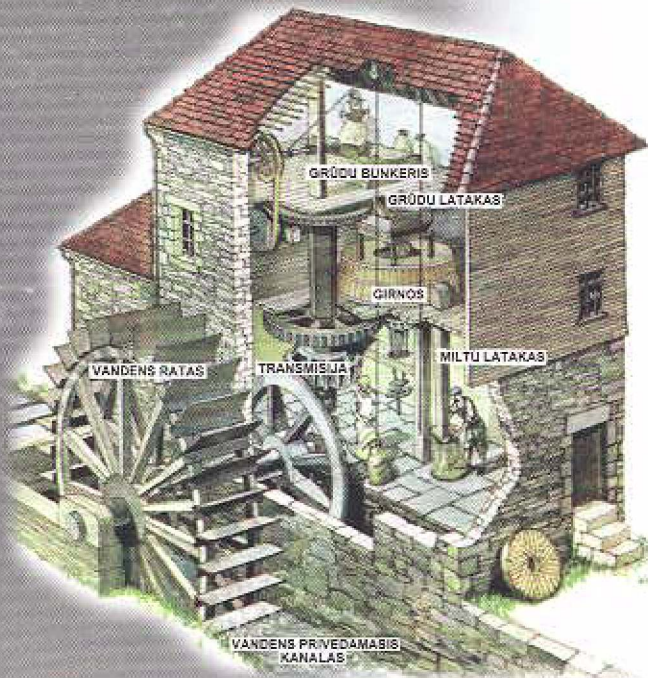

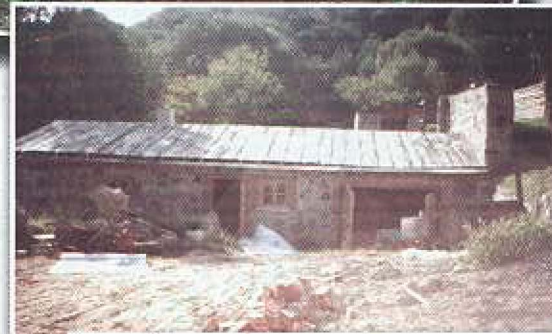
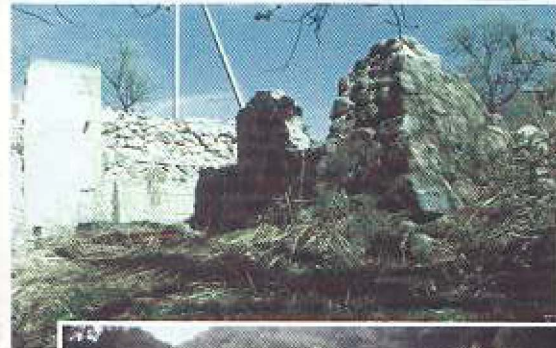
Vandens malūno įrenginiai

(Mokslas ir vėliau, 1989)

Kviečiame kultūros paveldo objektų šeimininkus burtis į Istorinių statinių globos bendriją

Iniciatyvinė grupė – viešoji įstaiga „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“
Piliakalnio g. 10, Pilaitė, Vilnius
<http://www.heritage.lt/kpip/>

SENUJŲ VANDENS MALŪNŲ BEIEŠKANT

Vilniaus vandens malūnai

rėmėjas:
INDUSTRIAL HERITAGE PLATFORM
2000-2002
<http://www.ihp.lt>

Lietuvos rytuose ir vakaruose, kur teka sraunios upės ir upeliai, galima susipažinti su vandens malūnais, kurie vienur ir šiandien dar mala grūdus, kitur, anksčiau ne tik maldavo, bet ir pjaudavo medieną ar karšdavo vilną.

Paprastai vandens malūnai būna mediniai, nors pasitaiko ir mūrinių. Pastarieji dažniausiai buvo statomi dvaruose, dažnai sudarydami dvaro sodybos komplekso dalį. Dvaro malūnai dažniausiai puošnūs, turintys stilistinių bruožų.

Vandens malūno girnas suka vandeniu, tekėdamas po vandens ratu (apatinio veikimo) arba bėgdamas ant rato (viršutinio veikimo) arba į rato šoną (vidurinio veikimo). Malūnų užtvankos paprastai būna žemių, akmenų, betoninės ar medinės.

Ne visas upes buvo leidžiama tvenkti. Didesnėms upėms buvo suteiktas transporto magistralių statusas, ir jų neleidavo tvenkti, nes užtvankos kliudė laivybai ir sielių plukdymui. Vėliau užtvankas statydavo su pralaidomis sieliams. Malūnų užtvankomis sukėlus upelių vandens lygį, lengviau buvo plukdyti mišką. Prie tokių malūnų patogų buvo statyti lentpjūves. Ypač daug nedidelių malūnų statėsi valstiečiai po baudžiosios panaikinimo.

Senieji vandens malūnai buvo sukami 1-2, kartais trijų vandens ratų. Vilniaus karališkasis malūnas turėjo net 5 vandens ratus. XX a. daugelyje malūnų vietoj vandens ratų jau buvo naudojamos turbinos. Jos buvo įvežamos iš Vokietijos, Švedijos, Latvijos, Lenkijos, Prancūzijos, bet buvo gaminamos ir Kaune. Vandens turbino šiek tiek keitė malūnų architektūringą išraišką - tose vietose, kur puikuodavosi didžiuliai mediniai vandens ratalai, buvo statomi priestatėliai vandens turbinomams.

Išgalėjęs dideliems pramoniniams malūnams, mažieji tapo nerentabiliūs, neteko ekonominės reikšmės ir ėmė sparčiai nykti. Jei XX a. šeštajame dešimtmetyje buvo virš 400 malūnų, tai šiandien jų beliko vos keletą dešimčių.

Pastaruoju metu susidomėjimas senaisiais hidroenergetikos reliktais vis didėja ir kai kurie vandens malūnai po restauracijos vėl atgyja naujam gyvenimui.

Dr. E. J. Morkūnas

Spėjama, kad pirmieji malūnai Vilniuje atsirado XIV amžiuje, o XVI a. viduryje ant Vilnios stovėjo du malūnai: vienas didžiojo kurūgaikščio, kurį tvarkė horodnyčius, kitas - vyskupo. Naujo malūno be didžiojo kurūgaikščio leidimo tada negalima buvo statyti.

XIX a. I pusėje Vilniuje veikė jau keturi vandens malūnai. Svarbiausi iš jų buvo: karališkasis, priklausęs Vilniaus universitetui, vėliau dvasinei akademijai. Jis turėjo penkerias girnas. Buvę vyskupo ir Oginskio malūnai dabar priklausė miestui ir turėjo po šešias girnas. Be to, buvo dar dvarininko Tiškevičiaus malūnas. Visų tų malūnų girnas suko Vilnios vanduo.

Dabar Vilniuje galima susipažinti su šiais išlikusiais malūnais:

PUČKORIŲ VANDENS MALŪNAS

Pučkorių malūnas stovi ant Vilnelės kranto, Belmonto gatvės gale. XIX a. viduryje šioje vietoje prancūzas Karolis Devimas, išsinuomavęs žemės sklypą, pastatė jame vandens malūną, vadinamą prancūziškuoju. Jau tada šalia malūno veikė smuklė. Sovietmečiu, II-ojo pasaulinio karo metu malūnas buvo reorganizuotas į Vilniaus valstybinį malūną. Iki šių dienų išlikusi dalis pylimo ir užtvankos, o pats malūno pastatas dabar rekonstruojamas.

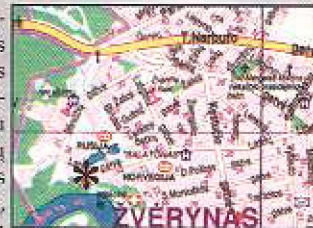
1966 m. Pučkorių malūnas atrodė šitaip, koks jis dabar sužinosite apsilankę Belmonto gatvės gale, Vilniuje.

ŽVĖRYNO VANDENS MALŪNAS

Žvėryno malūnas stovi ant Šaltupio upelio kranto, jungiančio Neries upę su Latvių gatvės tvenkiniais. Šios teritorijos nuo XVI a. priklausė Radvilų dvarui, kurio inventoriuose jau tada buvo minimas malūnas. Iki šių dienų išlikęs malūno pastatas greičiausiai statytas XIX a. Žinoma, kad XIX a. pab. - XX a. pr. malūne buvo įrengtas garo katilas. Po II-ojo pasaulinio karo Žvėryno vandens malūnas malė grūdus, o nuo 1950 m. gamino miežines kruopas. Senųjų malūno mechanizmų neišliko, o dabar jame esanti kruopų gaminimo įranga pastatyta po II-ojo pasaulio karo.

1995 m. Žvėryno malūnas atrodė šitaip, koks jis dabar sužinosite apsilankę Latvių g. 64, Žvėryne, Vilniuje.

VERKIŲ VANDENS MALŪNAS

Verkių malūnas įrengtas prie kelio (dab. Verkių g.), šalia Neries ant bevardžio upelio šlaito į pietus nuo buvusio centrinio dvaro rūmų ir į pietryčius nuo vandens kėlimo stoties, anksčiau malūno. Šis malūnas iki I-ojo pasaulinio karo buvo varomas vandens, vėliau elektros. Malūnas veikė iki 1975 m. Dabar malūne įrengtas restoranas, kuriame galima ne tik skaniai papiegti, bet ir pamatyti dalį išlikusių malūno įrengimų bei XIX-XX a. malūnų technikos ekspoziciją.

1966 m. Verkių malūnas atrodė šitaip, koks jis dabar sužinosite apsilankę Verkių g. 100, Vilniuje.

PILAITĖS VANDENS MALŪNAS

Pilaitės dvare vandens malūnas istoriniuose šaltiniuose minimas jau XVI a. Nuo tada malūno girnas suka Sudervėlės upelio tvenkinių vanduo. 1828 m. čia buvo įkurtas Vilniaus universiteto praktinės agronomijos instituto mokomasis ūkis. Po II-ojo pasaulinio karo Pilaitės dvare įsikūrė Buivydiškių žemės ūkio technikumai. Visi tvenkiniai buvo naudojami žuvininkystei, centrinis tvenkinys - elektros energijos gamybai. 1989 m. sudegė malūno medinė dalis. Nesenai rekonstruotas vandens malūnas priklauso paskutinės kartos (XIX a. pab. - XX a. vid.) vandens turbinų sukamų malūnų grupei. Šiuo metu šalia malūno veikia "Senųjų vandens malūnų" ekspozicija.

1965 m. Pilaitės malūnas atrodė šitaip, koks jis dabar sužinosite apsilankę Piliakalnio g. 10, Pilaitėje, Vilniuje.

